

AURELIJA TAMULIONIENĖ
Mykolo Romerio universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: leksikologija, morfologija.

NEAPIBRĖŽTĄ YPATYBĖS KIEKĮ ŽYMINTYS BŪDVARDŽIAI: PRIEŠDĖLIO *PO-* VEDINIŲ DARYBA

Adjectives denoting an indefinite amount
of peculiarity: formation of derivatives
with the suffix *po-*

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama neapibrėžtą ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių, t. y. priešdėlio *po-* vedinių, daryba. Darbo objektas yra neapibrėžtą ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai, pateikti akademiniame elektroniniame *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe). Straipsnyje visa medžiaga grupuojama pagal darybos tipus ir potipius. Atskirose straipsnio dalyse rašoma, iš kokių pamatinių žodžių yra padaryti nagrinėjami būdvardžiai, analizuojama kiekvieno jų darybos reikšmė.

ANNOTATION

The article analyses the formation of adjectives denoting an indefinite amount of peculiarity, i.e. the derivatives with the suffix *po-*. The research object is the adjectives denoting an indefinite amount of peculiarity, which are listed in the academic electronic „Dictionary of the Lithuanian Language“ (LKŽ). The article groups the overall material by formation types and sub-types. Individual parts of the article specify the base words from which the adjectives under analysis are formed and analyse the derivational meaning of each of them.

ESMINIAI ŽODŽIAI: pamatinis žodis, darybos reikšmė, neapibrėžtas ypatybės kiekis, priešdėlių vediniai, būdvardžių daryba.

KEYWORDS: base word, derivational meaning, indefinite amount of peculiarity, prefix derivatives, formation of adjectives.

ĮVADAS

Neapibrėžtas, paprastai ne visas, ypatybės kiekis lietuvių kalboje nusakomas pridodant įvairius priešdėlius ir priesagas (pvz.: *apýdailis, baltókas, pógrazis, pagražùs, pãgrazòkas, žalšvas* ir pan.). Straipsnyje analizuojama neapibrėžtą ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių, tiksliau priešdėlio *po-* vedinių, esančių akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninėje versijoje (toliau – LKŽe) daryba.

Apibrėžtu ypatybės kiekiu straipsnyje laikoma pamatinio žodžio reikšmė. *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* veiksmažodžio *apibrėžti* antra reikšmė pateikiama tokia: „parodyti dalyko ar reiškinių ribas“. Neapibrėžtas kiekis įprastas gramatikoje, kai kalbama apie subjekto ar objekto visumos ir dalies (neapibrėžto kiekio) raišką. Kai objekto kiekis būna nežinomas arba nesvarbus, vadinasi, neapibrėžtas, vartojamas neapibrėžto kiekio kilmininkas. Straipsnyje terminas *neapibrėžtas* vartojamas tik ypatybės kiekio neapibrėžtumui nusakyti; apie kitas su apibrėžtumu / neapibrėžtumu susijusias būdvardžiams būdingas kategorijas (semantines ar gramatines, pavyzdžiui, su apibrėžtumu siejamas būdvardžių įvardžiuotines formas (žr. DLKG 1996: 174–177)) čia nekalbama¹.

Apie nagrinėjamus nepibrėžtą ypatybės kiekį žyminčius būdvardžius lingvistinėje literatūroje rašyta labai mažai; iki šiol atskirai jie visai nenagrinėti (žr. Tamulionienė 2010, 2011)². Straipsnyje analizuojami būdvardžiai yra tik dalis visų tai pačiai darybos kategorijai priklausančių vedinių. Tokie būdvardžiai lietuvių kalboje sudaromi ir su kitais darybos afiksais. Su priešdėliais: *ap-* (*apdailýs : dailùs*), *apy-* (*apýdailis : dailùs*), *apie-* (*apíetirščias : tírštas*), *ato-* (*atóretis : rėtas*), *pa-* (*pagražùs : gražùs*), *pra-* (*pražalias : žalias*), *pri-* (*prišlubas : šlubas*), *prie-* (*priežalias : žalias*), *pro-* (*próskersas : 2 skeřsas*), *są-* (*sápilekas : pilekas*), priesagomis: *-okas* (*gražókas : gražùs*), *-svas* (*žalšvas : žalias*), *-vas* (*palšvas : 2 pálšas*), *-avotas* (*×paikavótas : paĩkas*), su keliais darybos afiksais: priešdėliu *prie-* ir priesaga *-(i)okas* (*priėkurėiokas : kuřėias*), priešdėliu *pra-* ir priesaga *-ilis* (*praširvilis : širvoas*), priešdėliu *pa-* ir priesaga *-otas* (*pagirtótas : girtas*) ir kt.

¹ Neapibrėžtą ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių apibrėžimai įvairuoja. Šie žodžiai vadinami sutvirtinamojo laipsnio būdvardžiais (Skardžius 1934: 134), artimybinę reikšmę žyminčiais būdvardžiais (Skardžius 1934: 456), panašumo reikšmę turinčiais būdvardžiais (Otrėbski 1956: 332–336), ypatybės stiprinimo bei kiekio būdvardžiais (DLKG 1996: 191–238), deminutyvais (artima deminutyvams darybos reikšmė) (Ambrasas 2011: 56) ir t. t.

² Bendrinės kalbos būdvardžių darybą išsamiai aprašė Adelė Valeckienė (DLKG 1996: 191–238). Čia jau būdvardžiai klasifikuojami ne pagal darybos afiksus, kaip buvo daroma iki šiol (Prano Skardžiaus, Janio Otrėbskio ir kt.), bet pagal darybos reikšmes. Kalbininkė išskyrė 6 išvestinių būdvardžių kategorijas: 1) ypatybės stiprinimo bei kiekio būdvardžiai; 2) vidinės ypatybės būdvardžiai; 3) išorinės ypatybės būdvardžiai; 4) panašios bei būdingos ypatybės būdvardžiai; 5) išskiriamieji rūšiniai būdvardžiai; 6) rezultatinės ypatybės būdvardžiai (žr. DLKG 1996: 191–238; LKG I: 550–601). Būdvardžių darybos istorija nuo seniausių laikų iki dabarties išnagrinėta Sauliaus Ambraso (Ambrasas 2008: 2011).

PRIEŠDĖLIO *PO*-VEDINIAI

LKŽe iš viso rasta 214 priešdėlio *po*-vedinių, žyminčių neapibrėžtą ypatybės kiekį. Visi priešdėlio *po*-vediniai, nagrinėjami šiame straipsnyje, priklauso tam pačiam darybos tipui³. Visi nagrinėjami žodžiai yra dariniai, kurie tiek formaliai, tiek semantiškai remiasi pamatiniu žodžiu. Kiekvienas darinys yra „dvinaris – turi darybos pamatą ir formantą“ (Urbutis 2009: 212). Darinys žymi tam tikrą dalyką ar reiškinių ne tiesiogiai, o per tarpininką, kitą tos kalbos žodį ar kelis žodžius. Tas tarpininkas yra pamatinis žodis (Ambrasas 1993: 8).

Nustačius pamatinį žodį ir darybos priemonę, toliau straipsnyje analizuojama darybos reikšmė. Tai „reikšmė, išeinanti iš žodžio darybos formos, kitaip sakant – iš darinio struktūrinių sandų bei jų santykio“ (Urbutis 2009: 173). Kitų kalbininkų ji vadinama struktūrine darinio reikšme (Paulauskienė 2006: 22). Apibūdindamas darybos reikšmės sąvoką Aloyzas Gudavičius ją laiko „leksinės reikšmės sudedamąja dalimi, tam tikra jos modifikacija, papildymu“ (Gudavičius 1994: 11). Skiriama individuali, atskiram dariniui būdinga darybos reikšmė, ir grupinė, būdinga visai darinių grupei. Straipsnyje, remiantis žodžio semantine struktūra, o tiksliau – pamatinio žodžio leksinės reikšmės ir darybos formanto santykiu, nustatomos individualios kiekvieno vedinio darybos reikšmės ir bendra potipio ir tipo darybos reikšmė, nes darybos reikšmę „turi ne tik atskiri vediniai, bet ir jų grupės bei klasės – darybos tipai ir kategorijos. Darybos kategorija yra vedinių klasė, turinti bendrą darybos reikšmę ir specifinių darybos afiksų“ (Ambrasas 1993: 10; plg. Urbutis 2009: 329).

Pagal tai, ar prisijungęs prie pamatinio žodžio priešdėlis *po*-keičia pamatinio žodžio galūnę, ar ne, skiriami du darybos potipiai: *póbrangis* (: *brangùs*) ir *póbrangus* (: *brangùs*).

Remiantis LKŽe medžiaga, šio straipsnio pirmojoje dalyje analizuojama 166 potipio *póbrangis* būdvardžių vedinių, 7 tam pačiam potipiui priskiriamų daiktavardžių ir vieno dalyvio vedinio daryba ir darybos reikšmės. Antrojoje straipsnio dalyje tais pačiais aspektais aprašomi 40 potipio *póbrangus* būdvardžių vedinių.

1. Potipis *póbrangis* (: *brangùs*)

1.1. Pamatiniai žodžiai

LKŽe rasti 174 neapibrėžtą ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai, priklausantys šiam potipiui, kurio skiriamaoji ypatybė – priešdėlio *po*- pridėjimas prie žodžio eina kartu su galūnės keitimu. Pamatinio žodžio galūnę keičiama į *-is*, pvz.: *póbal-tis* (: *báltas*), *póvėlis* (: *vėlùs*), vieno žodžio į *-ys*, pvz.: *pobrauzgỹs* (: *bráuzga*).

³ Žodžių darybos tipas apima „tris pagrindinius darybos požymius: 1) darybos reikšmę [...] 2) pamatinio žodžio (darybos pamato) leksinį gramatinį pobūdį ir 3) darybos formantą“ (Urbutis 2009: 293–294).

Visus šiame poskyryje nagrinėjamus būdvardžius pagal pamatinio žodžio kalbos dalį galima suskirstyti į būdvardžių, daiktavardžių ir dalyvių vedinius.

Pagal pamatinio žodžio galūnę **būdvardžių vedinius** (166 žodžiai) galima suskirstyti į dvi grupes: *-(i)as* galūnę turinčius pamatinius žodžius ((a); 95 žodžiai) ir būdvardžius, kurių pamatiniai žodžiai baigiasi galūne *-us* ((b); 71 žodis).

(a) *-(i)as* galūnės vediniai:

póankštis (: *aňkštas*), 2 *póaukštis* (: 2 *áukštas*), *póbaltis* (: *báltas*), *póbasis* (: *básas*), *póbėris* (: *bėras*), *póblogis* (: *blōgas*), *póbukis* (: 3 *bukas*), *pódidokis* (: *didókas*)⁴, *pódievotis* (: *dievótas*), *pódykis* (: 1 *dýkas*), *pódrėgnis* (: *drėgnas*), *pódrungnis* (: *druňgnas*), *pódrūtis* (: *drútas*), *pógeltis* (: 3 *gełtas*), *pógeltonis* (: *geltónas*), *pógeris* (: 1 *gėras*), *pógiedris* (: *giėdras*), *póglioris* (: *glióras*), *pógreitis* (: *greítas*), *pógrynis* (: *grýnas*), *póilgis* (: 1 *il-gas*), 2 *pójaunis* (: 1 *jáunas*), *pójuodis* (: *júodas*), *pókarštis* (: *kárštas*), *pókeistis* (: *keístas*), *pókietis* (: *kietas*), *póklienis* (: *klíenas*), *pókreivis* (: *kreívas*), *×pókūdis* (: *×kūdas*), *pókurčis* (: *kuřčas*), *pókurtis* (: *kuřčas*), *pókvailis* (: *kvailas*), *pólaibis* (: *laíbas*), 2 *pólaisvis* (: *laíšvas*), *pólengvis* (: *leňgvas*), *×pólentis* (: *×leñtas*), *pólėdnus* (: *lėdnas*), *pólėtis* (: *lėtas*), *póliesis* (: *líesas*), *póliūdnis* (: *liūdnas*), *pómažis* (: 1 *māžas*), *pómėlynis* (: *mėlynas*), *pómenkis* (: *meňkas*), *póminkštis* (: *minkštas*), *pómitris* (: *mitras*), *pónaujis* (: *naújas*), *pónedoris* (: *nedōras*), *pónėkis* (: 3 *nėkas*), *pópaikšis* (: *paikšas*), *pópalaidis* (: *paláidas*), *pópiktis* (: 1 *piktas*), *pópilkis* (: *pilkas*), *pópilnis* (: 1 *pilnas*), *póplikis* (: *plikas*), *pópliuškis* (: *pliuškas*), *póplonis* (: 2 *plónas*), *póprastis* (: *prāstas*), 2 *pórainis* (: 2 *ráinas*), *póraišis* (: *raíšas*), *póraudis* (: *raūdas*), *póraudonis* (: 1 *raudónas*), *póresvis* (: *rėšvas*), *póretis* (: *rėtas*), *pórudis* (: *rūdas*), 2 *pósausis* (: 2 *saūsas*), *pósenis* (: *sėnas*), *pósiauris* (: 1 *siaūras*), *pósilpnis* (: *siłpnas*), *póskystis* (: *skýstas*), *póskriauznis* (: *skriaūznas*), *×póskrumnis* (: *×skruñnas*), *póstipris* (: *stiþras*), *póstoris* (: *stóras*), *póstriukis* (: 2 *striukas*), *pósveikis* (: 1 *sveikas*), *póšaltis* (: *šáltas*), *póšiltis* (: 2 *šiłtas*), *póširmis* (: *širmas*), *póšiurkštis* (: *šiuřkštas*), *póšlapis* (: *šlāpias*), *póšveplis* (: *švėplas*), *pótekinis* (: 1 *tėkinas*), 2 *pótyris* (: *týras*), *pótirštis* (: *tiřštas*), *pótrumpis* (: 2 *truņpas*), *pótuštis* (: *tùščias*), *pótvirtis* (: *tuirtas*), *póvienodis* (: *vienódas*), *póvilgšnis* (: *vilgšnas*), *póžalis* (: *žálias*), 2 *póžemis* (: *žėmas*), *póžydris* (: *žýdras*), *póžilis* (: 1 *žilas*), *póžioplis* (: *žiōplas*), *póžvairis* (: *žvairas*).

(b) *-us* galūnės vediniai:

póankstis (: *ankstūs*), *póastris* (: *aštrūs*), *póbaisis* (: *baisūs*), *póbaugis* (: *baugūs*), *póbjauris* (: *bjaurūs*), *póbrangis* (: *brangūs*), *póbudris* (: *budrūs*), *pódukslis* (: *dukslūs*), 2 *pógarsis* (: *garsūs*), *pógausis* (: *gausūs*), *pógilis* (: *gilūs*), *pógražis* (: *gražūs*), *pójvairis* (: *įvairūs*), *pókartis* (: *kartūs*), *pókimis* (: *kimūs*), *póklaikis* (: *klaikūs*), 2 *pólaiškis* (: *laiškūs*), *pólaukstis* (: *laukstūs*), 2 *pólygis* (: 1 *lýgus*), *pólomis* (: *lomūs*), *pómaršis* (: *maršūs*), *pómulkis* (: 5 *mūlkus*), *pónašis* (: *našūs*), *pópigis* (: *pigūs*), *póplatis* (: *platūs*), *póplepis* (: *plepiūs*), *póplokštis* (: *plokštūs*), *pópuikis* (: *puikūs*), *pórambis* (: *rambūs*), *póramis* (: *ramūs*), 2 *pórūgštis* (: *rūgštūs*), *pórupis* (: *rupūs*), *pórūstis* (: *rūstūs*), *pósaldis* (: *saldūs*), *póskaudis*

⁴ Dėl vedinio *pódidokis* pamatinio žodžio nustatymo plačiau žr. poskyrį 2.1.

(: *skaudùs*), ×*póskūpis* (: ×*skūpùs*), 2 *póslėnis* (: *slėnùs*), *póslidis* (: *slidùs*), 2 *póslýdis* (: *slydùs* / *slidùs*), *pósmagis* (: *smagùs*), *pósmailis* (: *smailùs*), *pósmulkis* (: *smùlkus*), 2 *pósnūdis* (: *snūdis*), *pósrāunis* (: *sraunùs*), *póstambis* (: *stambùs*), *póstatis* (: *statùs*), *pósunķis* (: *sunķùs*), *pósūris* (: *sūrùs*), *póšykštis* (: *šykštùs*), *póšiurpis* (: *šiurpùs*), *póšviesis* (: *šviesùs*), *pótaikis* (: *taikùs*), *pótāmpis* (: *tāmpriùs*), *pótāmsis* (: *tāmsùs*), *pótānkis* (: 2 *tānkus*), *póteisis* (: *teisùs*), 2 *pótyķis* (: *tyķùs*), 2 *pótylis* (: *tylùs*), 2 *pótingis* (: *tingùs*), *pótižis* (: *tižùs*), 2 *pótolis* (: *tolùs*), *pótrānkis* (: *trānkùs*), 2 *pótroškis* (: *troškùs*), *póūmis* (: *ūmùs*), 2 *póveikis* (: *vėikus*), *póvėlis* (: *vėlùs*), *póvėsis* (: *vėsùs*), *póverksnis* (: *verksnùs*), *póverksmis* (: *verksnùs*), 2 *póžiaudris* (: *žiaudriùs*), *póžvalis* (: *žvalùs*).

Pagal pamatinio žodžio galūnę **daiktavardžių vedinius** (7 žodžiai) galima suskirstyti į tris grupes: į padarytus iš galūnės *-a* turinčių daiktavardžių ((c); 3 žodžiai), padarytus iš galūnę *-as* turinčių daiktavardžių ((d); 3 žodžiai) ir padarytus iš galūnę *-ys* turinčių daiktavardžių ((e); 1 žodis).

- (c) *pobrauzgỹs* (: *brāuzga*), *póragānis* (: *rāgana*), *pótūmpis* (: 2 *tūmpa*).
- (d) *pómukšis* (: *mūkšas*), *póvargšis* (: *vařgšas*), *póvilķis* (: *vilķas*).
- (e) *pótinginis* (: 2 *tinginỹs*).

Atskirai reiktų aptarti kelių daiktavardžių vedinių pamatinių žodžių nustatymą. Atrodytų, kad galimi du šių vedinių pamatiniai žodžiai, pavyzdžiui: vedinys *póragānis* gali būti padarytas iš daiktavardžių *rāgana* arba *ragānius*, *póvargšis* iš *vařgšas* arba *vařšis*, *póvilķis* iš *vilķas* arba *vilķė*, *pótūmpis* iš *tūmpa* arba *tūmpis*. Išanalizavus vedinių ir galimų pamatinių žodžių reikšmes, paaiškėjo, iš kurio žodžio vedinys išvestas, pvz.: *póragānis* 'kiek raganiškas', *rāgānišķas* 'būdingas, priklausantis ragana' (ne '...ar raganiui'). Taigi akivaizdu, kad daryba remiasi įprastesniu žodžiu (*ragānius* pats yra padarytas iš žodžio *rāgana* ir turi papildomą semą – 'vyras', kuri visai nesvarbi, darant būdvardį *póragānis*). Taip pat būtų galima aiškinti ir kitų vedinių pamatinių žodžių pasirinkimą. Galima teigti, kad pamatiniais žodžiais laikytini darybiškai paprastesni žodžiai: *ragana*, *tūmpa*, *vargšas*, *vilķas*.

Kito abejotino galimo pamatinio žodžio pasirinkimui padėjo LKŽe fiksuojamo vartojimo arealo nustatymas. Vedinys *pótinginis*, LKŽe užfiksuotas Radviliškio ir Kelmės rajonuose, galėtų būti išvestas iš būdvardžio *tinginus*⁵ ar daiktavardžio *tinginỹs*. Pirmasis yra užrašytas iš Molėtų ir Utenos rajonų, o antrasis fiksuojamas visoje Lietuvoje. Žodžio vartojimo dažnumas leidžia daryti prielaidą, kad vedinys *pótinginis* yra išvestas iš daiktavardžio *tinginỹs*.

Rastas vienas veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko **dalyvio vedinys** (f), padarytas iš vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko linksnio trumpesniojo kamieno varianto (kituose linksniuose jis papildomai praplėstas priesaga *-us-*).

- (f) *pópasiutis* (: *pasiūtęs*).

⁵ LKŽe nesukirčiuotas.

Nagrinėjamojo potipio vediniai tarmėse varijuoja⁶. Jiems būdingas fonetinis (1 atvejis) ir morfologinis variavimas (8 atvejai). Vienas fonetinio variavimo pavyzdys, šaknyje turintis balsių *i* ir *y* skirtybių (g), perimtų iš atitinkamų pamatinio žodžio variantų, pvz.: *slydūs* 'žr. *slidūs*' = *slidūs*. Kitam pavyzdžiui būdingas morfologinės kilmės priebalsių *n* ir *m* variavimas (h), atsiradęs dėl to, kad būdvardžio vedinys *póverksnis* (: *verksnùs*) bus patyręs daiktavardžio *veřksmas* antrinį (analoginį) poveikį, dėl kurio atsirado forma *póverksmis* 'žr. *poverksnis*'. Abiejų būdvardžių reikšmės LKŽe nesiskiria: aiškinant vedinį *póverksmis* nurodoma į vedinį *póverksnis*. Daugiausia rasta tą pačią leksinę reikšmę turinčių, bet skirtingai kirčiuojamų galūnių *-is* ir *-ys* galūnių variantų ((i); 7 atvejai).

(g) *póslidis* (: *slidùs*) Ėr. – 2 *póslidis* (: *slydùs*. žr. *slidùs*) Užv.

(h) *póverksnis* (: *verksnùs*) Jnšk, Ps – *póverksmis* (: *verksnùs*) Srv.

(i) *pójuodis* Gd, Slm – *pojuodys* Jn; 2 *pósausis* Erž, Ėr, Grš, Ktk, Slm, Srv, Vn, Žr – *posausys* Žr; *×póskūpis* Ds – *poskūpys* Šll; *póstoris* Ėr, Rs, Sb, Sld, Trs – *postorys* Grg; *pósūris* Dr, J, Rm, Sb – *posūrỹs* Kv, Jn; *póšviesis* BŽ506, Rm – *pošviesys* Tl; *pótumpis* M.Unt – *potumpỹs* Tv⁷.

⁶ *Kalbotyros terminų žodyne* variantu vadinama „to paties kalbos vieneto skirtybė. [...] variantai paprastai turi tapačią funkciją ir skiriasi tik išraiška, dėl to neretai sakoma, kad tai esančios skirtingos to paties atskiro kalbos vieneto realizacijos“ (Gaivenis, Keinys 1990: 225). Tokiai variantų sampratai pritaria ir Kazimieras Župerka. Jis išskiria tris variantų rūšis: fonetinius, darybinius, akcentinius. Žodžio variantai (ypač fonetiniai ir darybiniai) yra artimi bendrašakniams leksiniams bei darybiniais sinonimams, tačiau dauguma skiriasi stilistiniais atspalviais bei vartojimo sferomis. Taigi variantai yra būdingi visiems kalbos lygmenims (Župerka 1997: 28). Kalbininkas Juozas Pikčilingis (1988: 46) variantu vadina „to paties žodžio, formos ar sintaksinės konstrukcijos kitą pavidalą.“ Rita Miliūnaitė monografijoje „Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai“ skiria keturis atraminius variavimo klasifikacijos taškus: leksinį, gramatinį, garsinį ir grafinį variavimą (Miliūnaitė 2009: 164–177). Rašydamą apie darybinius sinonimus Jolanta Vaskelienė nurodo, kad „žodžio variantai – tai jo atmainos, besiskiriančios neesminiais fonetiniais, morfologiniais požymiais, kurie nekeičia reikšmės“ (2000: 13).

⁷ Grupės (i) variantų vartojimo arealas remiantis LKŽe iliustracine medžiaga rodo, kad *-is* galūnės vediniai daugiausia žodyne užrašyti iš aukštaičių (rytų ir vakarų) ir žemaičių (pietų ir šiaurės) tarmių. Šie būdvardžiai fiksuojami Panevėžio r. Ėriškyje – 2 *pósausis*, *póstoris*, Ramygaloje – *pósūris*, *póšviesis*; Kėdainių r. Surviliškyje 2 *pósausis*, Truskavoje – *póstoris*; Kupiškio r. Salamiestyje – *pójuodis*, Subačiuje – *pósūris*, *póstoris*; Utenos r. Kuktiškėse – 2 *pósausis*, Saldutiškyje – *póstoris*; Telšių r. Žarėnuose – 2 *pósausis*, Gadūnave – *pójuodis*; Jurbarko r. Eržvilke – 2 *pósausis*; Kretingos r. Darbėnuose – *pósūris*; Raseiniuose – *póstoris*; Šakių r. Griškabūdyje – 2 *pósausis*; Šilutės r. Vainute – 2 *pósausis*; Zarasų r. Dusetose – *×póskūpis*. Galūnės *-is* vediniai fiksuojami ir A. Juškos (*pósūris*), J. Barono (*póšviesis*), M. Untulio (*pótumpis*). Galūnės *-ys* vediniai LKŽe fiksuojami tik žemaičių tarmės pietų ir šiaurės patarmėse. Tokių vedinių LKŽe užrašyta Telšių r.: Telšiuose *pošviesys*, Varniuose *pobrauzgys*, Žarėnuose *posausys*; Šilalės r.: Šilalėje *poskūpỹs*, Kvėdarroje *posūrỹs*; Klaipėdos r. Gargžduose *postorys*; Plungės r. Tveruose *potumpỹs*. Du šios galūnės vediniai *pojuodys* ir *posūrỹs* LKŽe užrašyti iš Kazimiero Jauniaus raštų.

LKŽe pateikta medžiaga nerodo tikrojo vedinių paplitimo ploto. Žodyne žodis gali būti neužfiksuotas, bet tai nereiškia, kad jis tame plote ir nevartojamas, todėl straipsnyje analizuojamą geografinį vedinių paplitimą reikėtų vertinti kaip apytikslį. Straipsnyje prie vedinių nurodomos vietovės, kurio-

Ne tik vediniai, bet ir jų pamatiniai žodžiai varijuoja. Daugiausia rasta morfologinių variantų (34 atvejai), pamatiniams žodžiams beveik nebūdingas fonetinis varijavimas (1 atvejis). Analizuojant morfologinius variantus paaiškėjo, kad vienais atvejais nagrinėjamojo potipio būdvardžiai daromi iš pamatinio žodžio, turinčio galūnę *-us* (nors egzistuoja ir variantas su galūne *-as*), pvz.: *póbjauris: bjaurùs* (2 *bjaùras*), kitais atvejais atvirškščiai – būdvardžiai daromi iš pamatinio žodžio, turinčio galūnę *-as* (nors egzistuoja ir variantas su galūne *-us*), pvz.: *pólaibis: láibas* (*laibus*). Aprašant pamatinių žodžių variantus analizuotas šių žodžių vartojimo arealas remiantis tik LKŽe duomenimis. Nustatyti, iš kurio žodžio varianto yra išvestas pamatinis žodis, dažnai nėra paprasta. Pamatiniu žodžiu laikomas žodis, kurio geografinis paplitimas artimas vedinio geografiniam paplitimui. Yra žodžių, kurių abu variantai fiksuojami tose pačiose tarmėse, kaip ir jų vediniai; tokiu atveju žiūrima, kuris pamatinis žodis užfiksuotas geografiškai arčiau tos vietos, kur užrašytas vedinys. Jeigu vedinys fiksuojamas tik tarmėse, o jo vienas iš variantų yra tik raštuose, tai didesnė tikimybė, kad tas vedinys išvestas iš tarmėse vartojamo varianto. Pasitaiko atvejų, kai vedinys užrašytas tik iš rašytinių šaltinių, o jo variantai fiksuojami iš tarmių. Tada žiūrima, iš kokių rašytinių šaltinių žodis užrašytas, t. y., kas yra autorius, iš kur jis kilęs. Remiantis šiais kriterijais skiriami vediniai iš galūnės *-as* varianto ((j); 18 atvejų), vediniai iš galūnės *-us* varianto ((k); 16 atvejų). Vietovės, kuriose užrašyti ir vediniai, ir jų pamatiniai žodžiai, tekste pabrauktos.

(g) vediniai iš *-as* galūnės varianto:

póankštis Skr (*añkštas* Arm, Dkš, Yl – 1 *ankštùs* Rm); *pódrėgnis* Rm (*drėgnas* Dkš, Kv, Plt, Rdm, Slnt – *drėgnùs* Vvr); *pódrungnis* Všk (*druñgnas* Alvt, Ds, Lkv, Up, Vb – *drungnùs* Ldk, Skdt); *pókurtis* Krs (*kuřčias* Arm, Brt, Dkš, Drsk, Ds, Dv, Jrb, Grz, Kt, Lbv, Ml, Mrj, Plv, Pmp, Pnd, Rod, Sln, Šr, Žln – 2 *kuřtas* Yl, Kv, Rsn – *kurtùs* (tik raštuose)); *pólaibis* Sb (*láibas* Ad, Aps, Asv, Brs, Ds, Kbr, Ktk, Pc, Pn, Prng, Sb, Skr, Smn, Šd – *laibus* (tik raštuose)); *pólaisois* Vdžg (*lašvoas* Als, Btr, Klvr, Plk – *laisvoas* (tik raštuose)); *pólengvois* Erž (*leñgvas* Alk, Brb, Dkš, Ds, Gs, Jnš, Jnšk, Kal, Ml, Mrj, Mžk, Pc, Plt, Plv, Prng, Ps, Pš, Rm, Sdk, Šts, Vb, VlK, Zt – *lengvoas* Ad, Brs Brž, Ėr, Jnš, Krg, Krš, Nmk, Pkl, Plm, Rd, Rdn, Sg, Vdžg); *pólentis* Kb, Sb (*leñtas* Ad, An, Dl, Ktk, Ldk, PnmR, Svn, Švnč, Tr, Vb – *lentùs* Bsg, Pc, Rm, Šmn); *pómitris* Šts (*mitras* Krok, Snt, VlKv – *mitrùs* Ds, Grž, Krg, VlK, Lp, Mrs, Mrj, Mžk, Prn, Sd, Skd, Škn); *póskriauznis* Trgn (*skriauznas* Klt, Ktk, Lkm, Mlt, Plš, Sld, Švnč, Trgn – *skriauznùs* (tik raštuose)); *póskrumnis* Nmk (*skrumnas* Jrb, Vl, Vv – *skrumnùs* Brs, Jdr, Krs, Mžk, Skd, Slnt, Šv, Vks); *póstipris* Ktk, Sld, Všv (*stipras* Adm, Alks, Aln, Antr, Antz, Bt, Dgč, Dgl, Dgp, Dkk, Ds, Ėr, Imb, Grd, Jd, Jrb, Km, Kp, Krns, Krs, Krš, Ktk, KzR,

se jie fiksuojami LKŽe. Vietovių sutrumpinimai atitinka LKŽe teikiamus sutrumpinimus. Aprašant tarmes remiamasi Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus tarmių klasifikacija Lietuvių kalbos atlase (LKA I; žml. Nr.1).

Lel, Lkv, Ln, Lpl, Mlt, Mžš, Pb, Pnd, Pnm, Ps, Rdn, Sb, Sdk, Slk, Skdt, Slm, Sml, Snt, Sug, Strn, Trgn, Tršk, Vl, Vn, Vžns, Žl, Žln – *stiprūs* Antr, Aps, Bsg, Btrm, Dbč, Dgp, Dkk, Dkš, Ds, Dv, Yl, Ėr, Jdr, Jrb, Jz, Gd, Gršl, Grz, Kal, Kb, Klt, Krč, Krkl, Krš, Krž, KzR, Kž, LnkV, Lz, Lž, Ml, Mlk, Mšg, Mšk, Nč, Nt, Ob, Pkr, Plng, Plšk, Plt, Pn, Pst, Rm, Rod, Rsn, Sk, Skrb, Slnt, Str, Švnc, Upn, Upt, Ut, Tl, Trk, Trs, Vdk, Vrn, Vvr, Žeml, Žl, Žsl, Pgg); *pošiurkštis* Ds, Rm (3 *šiurkštas* Ds, Dv, Kvr, Ml – *šiurkštūs* Aln, Eiš, Ėr, Kai, Kb, Klt, Klvr, Krs, Pls, Pmp, PnmŽ, Prng, Pt, Sk, Skrb, Slm, Vdn, Vdžg – *šiurkščias* Psn); *pošveplis* Rm (*švėplas* Alz, Bgt, Dkš, Drsk, Ds, Dsn, Gdr, Jnk, Krn, Lkm – *šveplūs* (tik raštuose)); *pótyris* (tik raštuose) (*týras* Akm, Brž, Bs, Dgp, Gršl, Plng, Prn, Sln – *tyrūs* Grd, Gdr, Pč, Pl, Smn, Svn, Sz); *pótuštis* (tik raštuose) (*tùščias* Al, Bsg, Čk, Drsk, Eiš, Yl, Gršl, Grv, JnšM, Jrb, Lš, Klm, Klt, KlV, Km, Kpč, Krš, Kv, Mšk, Mrj, Nv, Pč, Pln, Plv, Pv, Rdn, Rod, Skdv, Skr, Smn, Srj, Škt, Šll, Šmk, Tl, Trg, Trk, Vdk, Vlkv, VšR, Žgč, Žl – *tùštas* Krg); *póvilgšnis* Krkl (*vilgšnas* Lkv, Plt, Slnt, Vks – *vilgšnus* Gd, Grg, Kl, Kv, Žr); *póžvairis* Ėr (*žvairas* Brž, Btrm, Dglš, Dkš, Drsk, Ds, Grv, Jrb, Jsv, Kli, Klp, Klt, Lkš, Lp, Ob, Pl, Pls, Plšk, Prng, Rmš, Skp, Slk, Smln, Svn, Šd, Šlvn, Trak, Trg, Vlk, Vv, Žl – *žvairūs* Jnš, Kair, Kpč, LnkV, Lp, Lš, Pšl, Rk, Sur).

(h) vediniai iš *-us* galūnės varianto:

póankstis Slm (*aňkostas* Dglš, Dkš, Ds, Grž, Prng, Skr – *ankstūs* Ig, Klp, LnkV, Pls); *póbjauris* Rm (*bjaurūs* Alk, Dkš, Ėr, Grg, Gs, Lkš, Lž, Mrj, Pn, Rm, Sdk, Vv – 2 *bjaūras* bjaūras Lkm, Ppr, Slk, Vln); *póbudris* Jd (*budrūs* Btg, Dkš, Dov, Kp, Nmn, Skr, Švnc, Zp – *budras* (tik raštuose)); *pódukslis* Pnd (*dukslūs* Apt, Bsg, Čk, LnkV, Pg, Ps, Psn, Rk, Slm, Užp, Vb, Zr, Žg – *dùkslas* (tik raštuose)); *pólomis* Jd (*lomūs* Pš, Šl, Vb – 4 *lomas* Paj); *póplokštis* (tik raštuose) (*plokštūs* (tik raštuose) – 3 *plókštas* Kv – plókščias Šlč, Šts); 2 *pórūgštis* Upt (*rūgštūs* Dgč, Ėr, Jnš, Krš, Lš, Mrj, Mžš, Ob, Pb, Rdm, Skp, Smn, Šauk, Vdžg – *rūgštas* Bt, End, Imb, Jnšk, Krš, Lk, Lkv, Lz, Ms, Mžš, Nmč, Pgg, Pvn, Rdn, Šts, Šv, Užv, Vn); *×póskūpis* Ds, Šll (×*skūpūs* Akm, An, Brt, Grk, Jrb, Jž, Kp, Klk, Krsn, Krš, Kt, Kv, Mrs, Ob, Pnd, Ppl, Pšl, Šl, Ut, Trgn, Vj, Vs, Žg, Žml – *×skūpas* Als, Arm, Erž, Gr, Grg, Pls, Sd, Slnt, Tl, Žr); 2 *póslėnis* Rm (*slėnūs* Brž, Ds, Krs, Krš, Ln, Mžš, Rd, Sdb, Vlž – 2 *slėnas* Rd); *pósmailis* (tik raštuose; užrašytas J. Elisono raštuose, kuris kilęs iš Kupiškio r.) (*smailūs* Akm, Als, Eig, Yl, Jnš, Jrb, Kal, Klp, Krš, Nv, Ms, Plš, Plt, Rd, Rdn, Sd, Skdv, Slnt, Šv, Tl, Trk, Vdžg, Vrn, Všv, Žln – *smailas* Dbk, Ds, Lp, Lt, Mrk, Ppr, Rmš); *pósūris* Dr, Kv, Sb (*sūriūs* Db, Dr, Grv, Grž, Klt, Ktk, Lt, Pšl, Rmč, Šl, Ut, Žg – *sūras* Dglš, End, Erž, Grd, Gršl, Lkv, Pj, Rdn, Šv, Vn); *póšykštis* Ds, Slm (*šykštūs* Alz, Jnšk, Jž, Klk, Km, Kri, LnkV, Mžk, Ob, On, Pnd, Ps, Rmš, Slč, Slm, Smn, Šd, Škn, Vad, Vb, Vgr, Žml – *šykštas* Dov, Jn, Krs, Kv, Ms, Pmp, Prk, Sb, Skrb, Slnt, Tlž, Vb, Žml); *pótampris* Vdžg (*tamprūs* Jrb, Jnš, Grd, Kl, Krp, Ms, Pln, Plv, Ppr, Skdv, Skr, Sl, Šmk, Varn, Všv, Vd, Vdk, Vdžg – *tampras* (tik raštuose)); 2 *pótykis* Slm, Trgn (*tykūs* Ad, An, Dglš, Drsk, Dv, Igl, Yl, Lb, Klt, Kp, Kpr, Lnk, Lš, Mlk, Mrj, Mžš, Nm, Pč, Prng, Pv, Rk, Slm, Sln, Smal, Srj, Sug, Stak, Svn, Švnc, Užp, Trg, Trgn, Tv, Vrn, Vs, Žln –

tỹkas Dg, Dv, Grdm, Klþ, Krg, Mrj, Plng, Prk, Pst, Rg, Rod, Rsn, Sd, Šv, Tlž, Vlk, Vrnv); *póvėlis* Užv (*vėlūs* Dkš, Erž, Jz, Ob, Zp – 2 *vėlas* Klt, Pb, Rtn, Slm, Smal, Vgr); 2 *póvėsis* (tik raštuose) (*vėšūs* Dg, Dkk, Drsk, Eig, End, Grk, Klt, Krš, Lp, Lš, Ml, Mlk, Mš, Nm, Plv, Prn, Pšš, Rdn, Mš, Svn, Šlu, Šts, Trkn, Tvr, Vd, Žml2 – *vėsas* (tik raštuose)); *póžiaudris* (tik raštuose; užrašytas Lauryno Ivinskio raštuose, kuris yra kilęs iš *Užvenčio*) (*žiaudrūs* Rt, Sd, Šts, *Užv*, Varn, Vks, Všv – *žiaūdras* Lkv).

Iš LKŽe tarmių (atskirais atvejais ir rašytinių šaltinių) medžiagos matyti, kad grupės (j) variantų galūnės *-as* vediniai užrašyti visose aukštaičių ir žemaičių šnektose, o galūnės *-us* variantai būdingesni šiaurės ir pietų žemaičių šnektoms. Kitos galūnių variantų grupės (k) galūnės *-us* vediniai fiksuojami aukštaičių ir žemaičių patarmėse, o galūnės *-as* variantai rytų ir vakarų aukštaičių patarmėse.

Dauguma potipio *póbrangis* būdvardžių yra padaryti iš dviskiemenių būdvardžių, keli padaryti iš daugiaskiemenių (išvestinių) būdvardžių, pvz.: *pógeltonis* (: *geltónas* : *gėltas*), *pómėlynis* (: *mėlynas* : *mėlas*), *pónedoris* (: *nedōras* : *dōras*), *póraudonis* (: *raudónas* : *raūdas*).

1.2. Darybos reikšmė

Visi straipsnyje nagrinėjami vediniai reiškia tam tikrą pamatinį žodžiu pasakytos ypatybės kiekį, skiriasi tik tos ypatybės atspalvis⁸. Potipio *póbrangis* **ben droji darybos reikšmė** nusakoma taip: 'toks, kuris turi kažkiek pamatinio žodžiu įvardytos ypatybės'. Norint nustatyti, kiek ir kokių tų reikšmės atspalvių gali nusakyti nagrinėjamo potipio būdvardžiai, analizuotos visų vedinių individualios darybos reikšmės. Žiūrėta, kaip LKŽe apibrėžiama vedinio leksinė reikšmė. Nag-

⁸ Priešdėlio *po-* „būdvardžiai daugiausia yra vartojami artimybinei reikšmei žymėti“ (Skardžius 1934: 456). Tokie būdvardžiai reiškia „tos pačios ypatybės kitokį laipsnį, paprastai silpnesnį“ (Ambraška ir kt. 1946: 173–174). Jano Otrębskio „Lietuvių kalbos gramatikoje (Gramatyka języka litewskiego)“ priešdėlio *po-* vediniai *polaisvis*, *porūgštis* laikomi kaip panašumo reikšmę turintys (Otrębski 1956: 332–336). Adelė Valeckienė straipsnyje „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos būdvardžių laipsniai ir jų reikšmės“ teigia, kad šio priešdėlio vediniai reiškia apskritai ne visai pilną ypatybės kiekį“ (Valeckienė 1961: 49). „Priešdėlio *po-* būdvardžiai irgi parodo ne visai pilną pagrindiniu žodžiu reiškiamos ypatybės kiekį [...]. Rytų aukštaičių tarmėse [...] jie čia rodo labai mažą pagrindiniu žodžiu reiškiamos ypatybės kiekį, galima išreikšti žodžiais truputį, dar truputį“ (LKG I 588). Evaldos Jakaitienės, Adelės Laigonaitės, Aldonos Paulauskienės *Lietuvių kalbos morfologijoje* tarp mažesnį intensyvumą žyminčių priešdėlių minimas ir *po-* (Jakaitienė 1976: 263–265). Aldonos Paulauskienės *Lietuvių kalbos morfologijos apybraižoje* priešdėlio *po-* vediniai laikomi mažesnį intensyvumą žyminčiais būdvardžiais (Paulauskienė 1983: 69–79; 100–103). „Būdvardžiai su priešdėliu *po-* [...] reiškia ne visai pilną pamatinio žodžiu pasakytos ypatybės kiekį. [...] Tam tikri priešdėlio *po-* būdvardžiai reiškia truputį per didelį, normą viršijantį pamatinio žodžiu pasakytos ypatybės kiekį [...]. Priešdėlio *po-* būdvardžiai taip pat žymi truputį dar trūkstantą ypatybės kiekį“ (DLKG 1996: 225). Ambrazo nuomone, šie priešdėliniai būdvardžiai savo reikšme yra artimi deminutyvams (Ambrazas 2011: 56).

rinėjamų žodžių darybos reikšmės nusakomos prievieksmiu *truputį* (*truputį* 'bent kiek, šiek tiek' (LKŽe)), dalelyte *gana* (*ganà* '2. gerokai' (LKŽe)), dalelyte *beveik* (*beveik* '1. bemaž, kone' (LKŽe)) ir dalelyte *per* (4 *per* 'ppr. su prievieksmais ar būdvardžiais, žymint didesnę ar mažesnę, negu reikia, kiekį, nusakant normą viršijančią būseną, ypatybę' (LKŽe)).

Remiantis individualiomis vedinių darybos reikšmėmis, visi būdvardžiai suskirstyti į grupes pagal pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekio dydį: į mažesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu, žyminčius būdvardžius ir į didesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu, žyminčius būdvardžius. Mažesnę ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai pagal tos ypatybės kiekio dydį skiriami į vidutinį, mažiau nei vidutinį ir artimą pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žyminčius būdvardžius.

Dauguma nagrinėjamo potipio būdvardžių žymi pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekio vidutinę reikšmę (122 žodžiai). Šios grupės bendra darybos reikšmė nusakoma taip: 'toks, kuris gana...' (a). Mažiau vedinių, kurių bendra darybos reikšmė gali būti nusakoma kaip 'toks, kuris truputį...' (b), t. y. jie visi žymi mažiau nei vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį ((b); 35 žodžiai). Artimą pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių darybos reikšmė nusakoma 'toks, kuris beveik...' ((c); 7 žodžiai). Nedidelės, žyminčios kiek didesnę nei pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį, grupės bendra darybos reikšmė nusakoma 'toks, kuris kiek per ...' ((d); 4 žodžiai).

(a) 'toks, kuris gana...':

póankstis Slm 'gana ankstyvas, apyankstis', *póaštris* Sdk '1. gana aštrus, apyaštris, aštrokas'. '2. stiprokas'. '3. griežtokas, piktokas', 2 *póaukštis* (tik raštuose) 'gana aukštas, apyaukštis', *póbaugis* Varn '1. gana baugus' '2. bent kiek keliantis baimę', *póbjauris* Rm 'gana bjaurus, apybjauris', *póbrangis* Rm 'gana brangus, apybrangis', *póbudris* Jd 'gana budrus, greitokai atsibundantis', *póbukis* Erž 'gana bukas, apybukis', *pódidokis* Kln, Užv žr. podidis 3' = *pódidis* '3. paaugęs, nebemažas', *pódievotis* Kltm 'gana dievotas', *pódrėgnis* Rm 'apydrėgnis', *pódukslis* Pnd 'gana laisvas, apydukslis', 2 *pógarsis* (nėra duomenų) 'apygarsis', *pógausis* (tik raštuose) 'apygausis', *pógeris* Rm, Sdk 1. apygeris, gana malonus, nepiktas' '2. gana tinkamas, atsakantis, ne visai prastas', *pógiedris* Grž 'apygiedris', *pógilis* (tik raštuose) 'apygilis', *póglioris* Grd 'gerokai glioras, išgleręs, kiauras', *pógražis* Rm '1. apygražis, apydailis' '2. gana giedras' '3. apygražis, apyriebis' '4. apyšvaris', *pógreitis* (tik raštuose) 'gana greitas', *pógrynis* (tik raštuose) 'apygrynis, gana geras', *póilgis* Erž, Vdk '1. apyilgis' '2. gana ilgai trunkantis', *póįvairis* Vr 'gana įvairus', 2 *pójaunis* Klt, Nmk, Vj, Žlp '1. gana jaunas, apyjaunis' '2. bemaž neprinokęs', *pójuodis* Gd, Jn '1. apyjuodis' '2. gana nešvarus', *pókarštis* Ėr 'apykarštis', *pókartis* Rm 'apykartis', *pókeistis* (tik raštuose) 'apykeistis', *pókietis* Erž, Užv '1. apykietis' '2. stiprokas' '3. gana sunkiai įveikiamas' '4. žvabokas', *póklienis* Vn 'gana clienas, apyplonis', ×*pókūdis* (tik raštuose) 'gana liesas, liesokas', *pókurčis* Ėr žr. pokurtis' = *pókurtis* 'gerokai kurčias, kurtokas', *pókurtis* Krs

'gerokai kurčias, kurtokas', 2 *pólaisvis* (tik raštuose) '1. gana laisvas, nesuveržtas' 2. nelabai užsiėmęs, apylaisvis', 2 *pólaiškis* (tik raštuose) 'gerokai laiškus, aitrus', *pólengvis* (tik raštuose) '1. gana lengvas, lengvokas' 2. negriežtas, nuolaidus', ×*pólentis* Km, Sb 'polėtis, nuolaidokas', *pólėtis* (tik raštuose) 'apylėtis, létokas, nesmarkus', *póliesis* Krš '1. apyliesis' 2. beveik be riebalų', 2 *pólygis* (tik raštuose) 'gana lygus, apylygis', *póliūdnis* (tik raštuose) 'apyliūdnis', *pólomis* Jd 'gana lomus, žemas, slėnis', *pómenkis* Grd, Sb, Skdv, Stl 'gana menkas, apymenkis, silpnokas', *póminkštis* Bsg, Rm, Vn '1. gana minkštas, minkštokas' 2. beveik be kalkių priemaišų' 3. gana lengvai perkalbamas' 4. kvailokas', *pómitris* (tik raštuose) 'gana mitrus, vikrus', *pómulkis* (tik raštuose) 'kvailokas, paikas', *pónašis* (tik raštuose) 'gana greitas', *pópaikšis* (tik raštuose) 'gana paikšas, pokvailis', *pópalaids* (tik raštuose) 'gana palaidas, menkai apkrautas darbas', *pópasiutis* Skdv 'gana pasiutęs, piktas', *pópiktis* Klt, Rt, Trgn 'gana piktas, piktokas, apypiktis', *póplepis* Skdv 'gana plepus, šnekus', *póplokštis* (tik raštuose) 'plokštokas', *póplonis* Slm 'gana plonas, liesokas', *póprastis* Ėr, Mrj, Plt, Sb '1. gana prastas, menkas' 2. skurdokas' 3. kuris menkokos išvaizdos, pažiūrėti nelabai koks' 4. gana paprastas, neišdidus', *pópuikis* Sb 'išdidokas', *pórambis* Sdk 'apyrambis, nebaikštus', *póramis* Sb 'gana ramus', *póresvis* Bsg 'žr. poretis' 1' = *póretis* '1. apyretis, netankus', *póretis* Blnk, Ėr, Snt '1. apyretis, netankus' 2. nedažnas' 3. apylėtis', *pórudis* (tik raštuose) 'apyrudis', 2 *pórūgštis* Upt 'rūgštokas', *pórūpis* Sb 'apyrupis', *pórsaldis* Ėr 'apsaldis', 2 *pórsausis* Erž, Grš, Ktk, Slm, Srv, Vn '1. gana sausas, apysausis' 2. apyliesis', *pósenis* Grd, Krd, Mžš, Vb, Vlšk 'apysenis', *pósilpnis* Erž, Skdv, Vdk 'apsilpnis, silpnokas', *póskaudis* (tik raštuose) 'gana skaudus, griežtas, smarkus', *póskriaunis* Trgn 'kuris apyliesio, išdžiūvusio veido', ×*póskrumnis* (tik raštuose) 'gana skrumnas', ×*póskūpis* Ds, Šll 'gana skūpus, šykštokas', 2 *póslėnis* Rm 'gana slėnus, žemas', *póslidis* (tik raštuose) 'gana slidus, apyslidis', 2 *póslýdis* Užv 'žr. poslidis' 1' = *póslidis* 'gana slidus, apyslidis', *pósmagis* Ds, Trgn 'gana smagus, linksmokas', *pósmailis* (tik raštuose) 'apysmailis', *pósmulkis* Ktk 'apysmulkis, nestambus', 2 *pósnūdis* (tik raštuose) '1. mieguistas, apsnūdęs' 2. gerokai lėtas, tingus', *pósrāunis* Sb 'gana sraunus, apysraunis', *póstambis* Al, Nmk '1. gana stambus, apystambis, rupokas' 2. gana didelis', *póstatis* (tik raštuose) 'gana status', *póstipris* Ktk, Sld, Všv '1. turintis nemaža jėgos, gana stiprus, apystipris' 2. tvirtokas, greit neplyštantis, nelūžtantis' 3. gana smarkus', *póstoris* Rs, Sb '1. kuris didoko skersmens, pločio' 2. kuris didokos apimties, stambokas', *pósunkis* (tik raštuose) '1. gana sunkus, apysvaris' 2. gana nerangus, negreitas' 3. gana keblus, vargingas' 4. smarkokas, stiprokas' 5. gana sunkus, painus suprasti', *pósūris* Jn, Kv, Rm, Sb 'apysūris', *pósvėikis* Jd 'gana sveikas', *póšaltis* Užv 'gana šaltas, apyšaltis', *póšykštis* Ds, Slm '1. apyškštis' 2. gana sunkiai skylantis, neskalus', *póšiltis* Rm 'apyšiltis, šiltokas', *póšiurkštis* Rm 'apyšiurkštis', *póšiurpis* Grd 'gana šiurpus, šaltokas', *póšlapis* Rm, Užv 'gana šlapias, drėgnas', *pótaikis* (tik raštuose) 'gana taikus', *pótampris* Vdžg 'gana tamprus', *pótamsis* Bsg 'apytamsis', *pótankis* Rm '1. apytankis' 2. dažnokas', *póteisis* (tik raštuose) 'gana teisingas, apyteisis', 2 *pótykis* Trgn '1. gana lėtas, ramus, nešnekus' 2. gana tykus', 2 *pótylis* (tik raštuose) 'gana tylus, negarsus', *pótinginis* Bsg, Užv 'apytinginis, potingis', 2 *pótingis* And, Mrj 'apytingis', 2 *pótyris* (tik raštuose) 'gana tyras, skaidrus', *pótirštis* (tik raštuose) 'gana tirštas, apytirštis', *pótižis* Lkv 'gana ištižęs',

2 *pótolis* Dbk 'gana tolimas, tolokas', *pótrankis* (tik raštuose) 'gana trunkus, garsus', 2 *pótroškis* (tik raštuose) 'gerokai troškus, tvankus', *pótumpis* Tv 'negreitas, nemitrus', *pótuštis* (tik raštuose) 'apytuštis', *pótvirtis* (tik raštuose) 'apytvirtis', *póvargšis* (tik raštuose) 'gana menkas, vargingas, skurdus', 2 *póveikis* (tik raštuose) 'gana greit veikiantis, reaguojantis', *póvėlis* Užv 'gana vėlus, apyvėlis', 2 *póvėsis* (tik raštuose) 'gana vėsus, vėsokas', *póvienodis* (tik raštuose) 'vienodokas', *póvilgšnis* Krkl 'apydrėgnis', *póvilkis* (tik raštuose) 'gana nemalonus, nemeilus, vilkiškas', 2 *póžemis* Ėr '1. gana žemas' 2. gana slėnus', *póžiaudris* (tik raštuose) 'apyšiuškštis, apyšiuirpis', *póžydris* (tik raštuose) 'gana žydras, melsvas', *póžioplis* Kt, Pl 'gana žioplas, apyžioplis', *póžvalis* Sb 'gana žvalus'.

(b) 'toks, kuris truputį...':

póbaisis Sb 'truputį bausis, apybaisis', *póbaltis* (tik raštuose) 'truputį baltas, apybaltis', *póbėris* Varn 'kiek bėras, bėrokas', *póblogis* Bsg, Mlt, Nj, Pgr '1. apyblogis, prastokas' 2. 'apyliesis', *pobrauzgys* Varn 'nelabai dailus, didokas, stambių kaulų', *pódykis* Ėr, Sb 'apylaisvis, apydykis', *pódrungnis* Všk 'apydrungnis', *pókvailis* (tik raštuose) 'truputį kvailas, apykvailis, kvailokas', *pógeltis* (tik raštuose) 'apygeltis', *pógeltonis* Sdk 'apygeltonis, kiek pageltes', *pókimis* (tik raštuose) 'kiek kimus', *póklaikis* (tik raštuose) 'kiek klaikus', *pókreivis* Rm 'apykreivis', *pólaukstis* Trgn 'kiek laukstus, bailokas', *pólėdnus* Varn 'nestiprus, silpnokas (apie gėrimus)', *pómaršis* Sb 'šiek tiek maršus', *pómėlynis* Grž 'kiek mėlynas, apymėlynis', *pómukšis* (tik raštuose) 'žr. pamukšys' = *pamukšys* 'šiek tiek mukšas, baugštus', *pónedoris* Erž 'kiek nedoras, piktas', *pónėkis* Lkv 'pusėtinas, vidutiniškas, pakenčiamas, nevisiškai blogas', *pópilkis* Grg 'kiek pilkas, pilkokas, apypilkis', *póplikis* Ds, PnmR '1. apyplikis' 2. grynokas, apynuogis', *pópliuškis* (tik raštuose) 'nelabai rimtas, lengvabūdis', 2 *pórainis* (tik raštuose) 'kiek rainas, apyrainis', *póraišis* (tik raštuose) 'kiek raišas, apyraišis', *póraganis* (tik raštuose) 'kiek raganiškas', *póraudis* (tik raštuose) 'apyrausvis', *póraudonis* (tik raštuose) 'apyraudonis', *pórūstis* (tik raštuose) 'kiek rūstus, rūstokas', *póširmis* An 'apyžilis', *póšveplis* 'apyšveplis', *póūmis* Sb '1. kiek staigus, greitas' 2. nelabai staigiai pasireiškiantis, vykstantis', *póžalis* Ds, Ėr, Kp, Trgn '1. truputį žalias, žalsvas' 2. ne visai prinokęs, nepribrendęs' 3. ne visai išviręs', *póžilis* Kvr 'pražilęs, apyžilis', *póžvairis* Ėr 'kiek žvairas, apyžvairis'.

(c) 'toks, kuris beveik...':

póbasis Ėr 'beveik basas, apybasis', *pónaujis* Sb 'beveik naujas, apynaujis', *pópilnis* Krs 'beveik pilnas, apypilnis', *póšviesis* Tl 'beveik šviesus', *pótekinis* Ps, Rm 'beveik tekinas, pustekinis', *póverksnis* SrV 'žr. poverksnis' = *póverksnis* 'kone verkiantis', *póverksnis* Jnšk, Ps 'kone verkiantis'.

(d) 'toks, kuris kiek per...':

póankštis Skr 'kiek per ankštas, apyankštis', *pólaibis* Sb 'kiek per laibas, apylaibis, plonokas', *pómažis* Pnd, Rm '1. truputį per mažas, mažokas' 2. per mažo kiekio, negausus', *pósiauris* Ėr, LnkV 'kiek per siauras, apysiauris'.

Nustatant individualias darybos reikšmes paaiškėjo, kad yra ir tokių vedinių, kurių atskiros leksemos⁹ turi skirtingą darybos reikšmę: vienu atveju leksema žymi vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį, kitu atveju kiek didesnę nei pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį. Šių vedinių darybos reikšmės gali būti nusakomos taip: 'toks, kuris gana...' ir 'toks, kuris kiek per...' ((e); 6 žodžiai).

(a) 'toks, kuris gana...' ir 'toks, kuris (kiek) per...':

pópigis (tik raštuose) '1. gana pigus' '2. kiek per pigus', *pódrūtis* Bsg, Erž '1. per storas' '2. gana storas' '3. gana stiprus', *póplatis* Ėr, Jnšk '1. gana platus, apyplatis' '2. kiek per platus', *póskystis* (tik raštuose) '1. gana skystas' '2. kiek per skystas, skystokas', *póstriukis* Bsg, Krs, Pc, Vb '1. apystriukis, potrupis' '2. kiek per trumpas', *pótrumpis* Bsg, Žr '1. gana neilgai trunkantis' '2. gana trumpas' '3. kiek per trumpas'.

Išanalizavus individualias kiekvieno potipiui priklausančio vedinio darybos reikšmes nustatyta, kad visus vedinius pagal darybos reikšmes galima suskirstyti į dvi grupes: į tokius, kurie žymi mažesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu ((a), (b), (c)), ir į tokius, kurie žymi daugiau ypatybės, nei pasakyta pamatiniu žodžiu (d). Turimos medžiagos analizė parodė, kad tas mažesnės ypatybės kiekis gali būti trijų lygių: vidutinis pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekis (a), kiek mažesnis nei pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekis (b) ir artimas pamatiniu žodžiu pasakytam ypatybės kiekis (c). Kaip matyti, dauguma nagrinėjamo potipio vedinių žymi mažesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu (92 %). Iš jų vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žymi 70 % vedinių; kur kas mažiau tokių, kurie žymi mažiau nei vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį (20 %), mažiausiai – žymintys visai artimą pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį (2 %). Kiek didesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu, žodžiu žymi 3 % vedinių. Nedidelę vedinių dalį sudaro kelias darybos reikšmes turintys žodžiai (5 %). Šie būdvardžiai turi kelias darybos reikšmes, kurios skiriasi ir grupinėmis reikšmėmis (e).

Taigi potipis *póbrangis* turi dvi darybos reikšmes ir žymi: 1) mažesnę (vidutinį, mažiau nei vidutinį arba beveik visą) ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu; 2) kiek didesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu¹⁰.

⁹ Leksema straipsnyje laikomas žodis, paimtas viena kuria savo reikšme.

¹⁰ Mažesnę ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai (92 %) LKŽe daugiausia yra užrašyti aukštaičių tarmėje. Iš jų vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žymi vediniai, fiksuojami rytų aukštaičių patarmėje (35 %), pietų žemaičių patarmėje (22 %), vakarų aukštaičių patarmėje (6 %), šiaurės žemaičių patarmėje (5 %). Mažiau nei vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį daugiausia žymi žodžiai iš rytų aukštaičių patarmės (12 %), šiaurės žemaičių patarmės (3 %), pietų žemaičių patarmės (2 %). Artimą pamatiniu žodžiu pasakytam ypatybės kiekiui žymi būdvardžiai, užrašyti iš rytų aukštaičių patarmės (5 %), vakarų aukštaičių ir šiaurės žemaičių po lygiai (po 1%). Didesnę ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai (3 %) LKŽe daugiausia fiksuojami rytų aukštaičių patarmėje (2 %), mažiau vakarų aukštaičių patarmėje (1 %). Vediniai, kurie turi kelias darybos reikšmes (5 %), LKŽe fiksuojami rytų aukštaičių patarmėje (3 %), pietų ir šiaurės žemaičių patarmėse (po 1%).

2. Potipis *póbrangus* (: *brangùs*)

2.1. Pamatiniai žodžiai

LKŽe rasta 40 neapibrėžtą ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių, priklausančių šiam potipiui. Darybos procese prie vedinio prisijungęs priešdėlis *po-* pamatinio žodžio galūnės nekeičia, pvz.: *póšiltas* (: 2 *šiltas*), *póvėsus* (: *vėsus*).

Visi potipio *póbrangus* vediniai yra padaryti iš būdvardžių, prie jų pridėdant priešdėlį *po-* ir išlaikant pamatinio žodžio galūnę. Pagal pamatinio žodžio ir vedinio galūnę visi nagrinėjami būdvardžiai skirstomi į tris grupes. Daugiausia galūnė *-as* turinčių pamatinių žodžių ((a); 28 žodžiai), mažiau tokių, kurių pamatiniai žodžiai baigiasi *-us* ((b); 8 žodžiai) ir *-is* ((c); 4 žodžiai).

(a) *-as* galūnės vediniai:

póankštókas (: *ankštókas*), *pódidókas* (: *didókas*), *pódrungnas* (: *druňgnas*), *pógeras* (: 1 *gėras*), *póilgas* (: 1 *ilgas*), *pójaunas* (: 1 *jáunas*), *pókálnotas* (: *kálnotas*), *pókarštas* (: 1 *kárštas*), *pókarštókas* (: *karštókas*), *pókeistas* (: *keistas*), *pókreivas* (: *kreivas*), *pómažókas* (: *mažókas*), *popilkas* (: *pilkas*), *póplikas* (: *plikas*), *póresvas* (: *rėsvas*), *póretókas* (: *retókas*), *pórūgštas* (: *rūgštas*), *pórūgštókas* (: *rūgštókas*), *pósiaurokas* (: *siaurokas*), *póskystókas* (: 2 *skystókas*), *póšilsvas* (: *šilsvas*), *póšiltas* (: 2 *šiltas*), *póšiltókas* (: *šiltókas*), *póšykštas* (: *šykštas*), *pótamsókas* (: *tamsókas*), *pótrumpókas* (: *trumpókas*), *póvelniškas* (: *vėlniškas*), *póvyriškas* (: 2 *výriškas*).

(b) *-us* galūnės vediniai:

póbrangus (: *brangùs*), *póbugštus* (: *bugštùs*), *pódailus* (: *dailùs*), *pósalduš* (: *saldùs*), *póstangus* (: 1 *stangùs*), *pósūdrus* (: *súdrus*), *pósukrus* (: *sukrùs*), *póvėsus* (: *vėsus*).

(c) *-is* galūnės vediniai:

pódidelis (: *didelis*), *pódidis* (: *dìdis*), *pópalaikis* (: 1 *pālaikis*), *póvidutinis* (: *vidutìnis*).

Kaip matyti, grupei (a) priklauso vediniai, sudaryti iš dviejų vienodos reikšmės darybos afiksų priešdėlio *po-* ir priesagos *-ok-*, pvz.: *póankštókas*, *pódidókas*, **pódidokis*¹¹, *pókarštókas*, *pómažókas*, *póretókas*, *pórūgštókas*, *pósiaurokas*, *póskystókas*, *póšiltókas*, *pótamsókas*, *pótrumpókas*. Šių žodžių pamatiniu žodžiu gali eiti pirminis būdvardis (*pómažókas* : *māžas*), jo priešdėlinis vedinys (*pómažókas* : *pómažis*) ar jo priesaginis vedinys (*pómažókas* : *mažókas*). Norint nustatyti šių vedinių pamatinius žodžius analizuotos vedinio ir jo galimų pamatinių žodžių reikšmės LKŽe. Šiuo aspektu analizuojant vedinių pamatinius žodžius kilo dvejonų, nes dauguma ve-

¹¹ Vedinys *pódidokis* yra vienintelis potipiui *póbrangis* priklausantis žodis, sudarytas iš dviejų tos pačios reikšmės darybos afiksų (priešdėlio *po-* ir priesagos *-ok-*), todėl nustatant šio vedinio pamatinį žodį analizuoti tie patys aspektai, kaip ir analogiškos darybos potipio *póbrangus* vedinių.

dinių LKŽe aiškinami pateikiant nuorodą į priešdėlinį darybinį sinonimą¹². Nustatyti šių vedinių pamatinius žodžius padėjo kirčiavimas. Visi potipio *póbrangus* vediniai kirčiuojami priešdėlyje. Priešdėlis *po-* kirčiavimo aspektu yra stiprusis, dominacinis, prisijungęs jis gauna kirtį¹³. Priesaga *-ok-* taip pat yra stiprinančioji dominacinė ir darybos procese ji taip pat visada gauna kirtį, t. y. būna kirčiuojama. Šiame poskyryje analizuojami vediniai visi kirčiuojami priešdėlyje, vadinasi, priešdėlis prisijungė prie pamatinio priesaginio žodžio, todėl visi šie vediniai laikomi priešdėlio vediniais.

Pamatinių žodžių galūnės kalboje varijuoja. Analizuojant variantus paaiškėjo, kad vienais atvejais nagrinėjamo potipio būdvardžiai daromi iš pamatinio žodžio, turinčio galūnę *-as* (nors egzistuoja šio pamatinio žodžio variantas su galūne *-us*), pvz.: *pódrungnas* (*drungnas* – *drungnus*), o kiti atvirkščiai – daromi iš pamatinio žodžio, turinčio galūnę *-us* (nors egzistuoja šio pamatinio žodžio variantas su galūne *-as*, pvz.: *pósūdrus* (*sūdrus* – *sūdras*)). Visi vediniai pagal pamatinio žodžio galūnę suskirstyti į dvi grupes: vedinius iš *-as* galūnės varianto (c) ir vedinius iš *-us* galūnės varianto (d); analizuota, iš kokių vietovių šie žodžiai LKŽe užrašyti. Vietovės, kuriose užrašyti ir vediniai, ir jų pamatiniai žodžiai, tekste pabrauktos.

(c) vediniai iš *-as* galūnės varianto:

pódrungnas Plt (*drungnas* Alvt, Ds, Lkv, Up, Vb – *drungnus* An, Jnš, Ldk, Skdt); *pórūgštas* Als, Šts (*rūgštas* Bt, End, Imb, Jnšk, Krš, Lk, Lkv, Lz, Ms, Mžš, Nmč, Pgg, Pvn, Rdn, Šts, Šv, Užv, Vn – *rūgštus* Dgč, Ėr, Jnš, Krš, Lš, Mrj, Mžš, Ob, Pb, Rdm, Skp, Smn, Sut, Šauk, Vdžg); *póšykštas* tik raštuose (*šykštas* Dov, Krs, Kv, Ms, Pmp, Prk, Rtr, Sb, Skrb, Slnt, Tlž, Vb, Žml – *šykštus* Alz, Jnšk, Jž, Klk, Km, Kri, Lnk, Mžk, Pnd, Ps, Ob, On, Rmš, Rtr, Slč, Slm, Smn, Šd, Škn, Vad, Vb, Vgr, Žml).

(d) vediniai iš *-us* galūnės varianto:

pósūdrus Ds (*sūdrus* Ds, Grdm, Grg, Kl, Klp, Kv, Lkm, Lnk, Lš, Msn, Plng, Rtr, Slnt, Šv, Užp – *sūdras* Gmž, Lp, Vj); *pósukrus* Up (*sukrus* Azr, Dbk, Dl, Ds, Eiš, Ėr, Grd, Kl, Krkl, Krš, Krtv, Kur, Ln, Lž, Nmč, Plt, Prng, Rdm, Trg, Všv, Sut, Škn, Švč, Lnk, Užv, Vks, Vvr – *sukras* Pst).

Iš LKŽe iliustracinės medžiagos matyti, kad grupės (c) variantų galūnės *-as* vediniai užrašyti visose aukštaičių ir žemaičių patarmėse, o galūnės *-us* variantai būdingi tik aukštaičių tarmės rytų ir vakarų aukštaičių patarmių šnektoms. Kitos

¹² Darybiniais sinonimais laikomi „tai pačiai darybos kategorijai priklausantys dariniai, turintys tą pačią šaknį.“ (Vaskelienė 2000: 75).

¹³ Vedinių priešdėliai ir priesagos pagal poveikį pamatiniams kamienams skirstomi į dominacinius stiprinančiuosius ir dominacinius silpninančiuosius. Dominaciniai stiprinantieji yra afiksai, kurie „sustiprina arba išlaiko stiprų pamatinį kamieną“ (Stundžia 1995: 9–10).

galūnių variantų grupės (d) galūnės *-us* vediniai fiksuojami aukštaičių ir žemaičių tarmėse, o galūnės *-as* variantai tik aukštaičių tarmės rytų ir pietų aukštaičių partarmėse. Du vediniai – *pórūgštas* ir *pósūdrus* – užrašyti tose pačiose vietovėse, kur užfiksuoti ir jų pamatiniai žodžiai.

Dauguma potipio *póbrangus* būdvardžių yra padaryti iš dviskiemenių, keli iš daugiaskiemenių (išvestinių) būdvardžių, pvz.: *pókalnotas* (: *kálnotas*: *kálnas*), *póvelniškas* (: *vėlniškas*: *vėlnias*), *póvyriškas* (: *výriškas*: *výras*).

2.2. Darybos reikšmė

Visi šiame poskyryje analizuojami vediniai žymi neapibrėžtą ypatybės kiekį, skiriasi tik tos ypatybės atspalvis. Potipio *póbrangus* **bendroji darybos reikšmė** nusakoma taip: 'toks, kuris turi kažkiek pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės'. Analizuojant individualias darybos reikšmes žiūrėta, kaip LKŽe nusakoma vedinio leksinė reikšmė. Vienų vedinių reikšmė nusakoma prievieksmiu *truputį* (*trupùtį* 'bent kiek, šiek tiek' (LKŽe)), kitų – prievieksmiu *gana* (*ganà* '2. gerokai' (LKŽe)). Remiantis individualiomis darybos reikšmėmis visi būdvardžiai suskirstyti į keletą grupių: į vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žyminčius būdvardžius, šios grupės darybos reikšmė nusakoma 'toks, kuris gana...' ((a); 26 žodžiai); ir į mažiau nei vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žyminčius būdvardžius, šios grupės darybos reikšmė nusakoma 'toks, kuris truputį...' ((b) 9 žodžiai). Yra vedinių, žyminčių kiek didesnį ypatybės kiekį ((c); 3 žodžiai). Priklausomai nuo konteksto du vediniai gali turėti dvi darybos reikšmes: vidutinį ypatybės kiekį ir kiek didesnį ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu. Abi šios darybos reikšmės apibrėžiamos 'toks, kuris gana...' ir 'toks, kuris kiek per...' (d).

(a) 'toks, kuris gana...':

póbrangus Gd 'žr. pobrangis' = *póbrangis* 'gana brangus, apybrangis', *pódailus* Dr 'gana dailus', *póilgas* Lz 'žr. poilgis 1' = *póilgis* '1. apyilgis', *pódidelis* Gršl, Vdk, Žlb '1. žr. podidis 1' 2. žr. podidis 3' 3. gana gausus' = *pódidis* '1. gana didelis, apydidis, didokas', *pógeras* Als 'žr. pogeris' = *pógeris* '1. apygeris, gana malonus, nepiktas' 2. gana tinkamas, atsakantis, ne visai prastas', *pójaunas* Lz 'žr. 2 pojaunis 1' = 2 *pójaunis* '1. gana jaunas, apyjaunis', *pókalnotas* Lk 'gana kalnuotas', *pókarštas* Šts 'žr. pokarštis' = *pókarštis* 'apykarštis', *pókarštokas* Šts 'gana karštas, temperamentingas, aistringas', *pópalaikis* Užv 'nelabai tikęs, menkokas, apypalaikis', *póretokas* (tik raštuose) 'poretis', *pókeistas* KlvrŽ, Šts 'žr. pokeistis' = *pókeistis* 'apykeistis', *póresvas* Als = *poresvois* 'žr. poretis 1' = *póretis* '1. apyretis, netankus', *pórūgštas* Als, LzP, Šts 'žr. 2 porūgštis' = 2 *pórūgštis* 'rūgštokas', *pórūgštokas* Lp 'žr. 2 porūgštis' = 2 *pórūgštis* 'rūgštokas', *pósaldus* Als 'žr. posaldis' = *pósaldis* 'apysaldis', *pósiaurokas* Lp 'apysiauris, posiauris', *póskystokas* Lp 'gana skystas', *pósūdrus* Ds 'apystoris, storokas', *póstangus* Als 'gana storas, tvirtas', *póšilsvas* (tik raš-

tuose) 'apyšiltis', *póšiltas* Plt 'žr. pošiltis' = *póšiltis* 'apyšiltis, šiltokas', *pótamsokas* (tik raštuose) 'apytamsis', *póvėsus* Dr 'žr. 2 povėsis' = 2 *póvėsis* 'gana vėsus, vėsokas', *póvidutinis* (tik raštuose) 'žr. pavidutinis' = *pavidutinis* 'vidutinokas', *póvyriškas* (tik raštuose) 'gana vyriškas'.

(b) 'toks, kuris truputį ...':

póbugštus (tik raštuose) 'bailokas, bugštokas', *pódrungnas* Plt 'žr. podrungnis' = *pódrungnis* 'apydrungnis', *pókreivas* Lp 'žr. pokreivis' = *pókreivis* 'apykreivis', *popilkas* Nė 'žr. popilkis' = *pópilkis* 'kiek pilkas, pilkokas, apypilkis', *póplikas* Šts 'žr. poplikis 2' = *póplikis* '2. grynokas, apynuogis', *pósukrus* Up 'apsukris', *póšiltokas* Lp 'kiek šiltas, apyšiltis', *póšykštas* (tik raštuose) 'žr. pošykštis 1' = *póšykštis* '1. apyšykštis', *póvelniškas* (tik raštuose) 'žr. povelnis' = *póvelnis* 'truputį velniškas'.

(c) 'toks, kuris kiek per...':

póankštokas Arm 'žr. poankštis' = *póankštis* 'kiek per ankštas, apyankštis', *pómažokas* Arm 'žr. pomažis 1' = *pómažis* '1. truputį per mažas, mažokas', *pótrumpokas* Lp, Lš, Srij 'kiek per trumpas'.

(d) 'toks, kuris gana...' ir 'toks, kuris kiek per...':

pódidis Als, Gd, Krž, Rs, Sdk, Vdk '1. gana didelis, apydidis, didokas' '2. kiek per didelis' '3. paaugęs, nebemažas' '4. gana stiprus', *pódidokas* Pgg, Rud = *pódidis* '1. gana didelis, apydidis, didokas' '2. kiek per didelis' '3. paaugęs, nebemažas' '4. gana stiprus'.

Kaip matyti, visi nagrinėjamo potipio vediniai žymi mažesnę arba didesnę ypatybės kiekį (retais atvejais turi dvi (mažesnio ir didesnio ypatybės kiekio) darybos reikšmes). Mažesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu, apibūdina dauguma būdvardžių (88 %), mažiau – žyminčių didesnę ypatybės kiekį (9 %) ir kelias darybos reikšmes turinčių žodžių (3 %). Tas mažesnis ypatybės kiekis gali būti skirtingas. Daugiausia rasta vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį žyminčių vedinių (62 %). Žyminčių mažiau nei vidutinį pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekio reikšmę būdvardžių aptikta mažiau (26 %) ¹⁴.

¹⁴ Dauguma mažesnę ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių (88 %) užrašyti šiaurės žemaičių patarmėje. Vidutinį ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai užrašyti šiaurės žemaičių patarmėje (49 %), pietų ir rytų aukštaičių patarmėse (po 9 %). Mažesnę nei vidutinės ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai fiksuojami šiaurės žemaičių, pietų aukštaičių ir rytų aukštaičių patarmėse (po 7 %). Didesnę ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai (9 %) LKŽe pateikiami tik iš aukštaičių tarmės, pietų aukštaičių patarmės (6 %), rytų aukštaičių patarmės (3 %). Dvi darybos reikšmes turintys vediniai (3 %) fiksuojami vakarų ir pietų aukštaičių patarmėse (po 1,5 %).

Apibendrinant LKŽe fiksuojamą nagrinėjamų vedinių darybos reikšmių pasiskirstymą reikia pasakyti, kad mažesnio ypatybės kiekio reikšmė būdingesnė žemaičių tarmei; didesnio ypatybės kiekio reikšmė fiksuojama tik aukštaičių tarmės patarmėse.

3. IŠVADOS

Visi nagrinėjami būdvardžiai yra priešdėlio *po-* vediniai, išvesti iš būdvardžių (98 %), rečiau iš kitų kalbos dalių (2 %). Vediniai, sudaryti su dviem tos pačios reikšmės afiksais, yra priešdėlių vediniai. Prie pamatinio žodžio prisijungęs priešdėlis *po-* susilpnina pamatinio žodžio su priesaga *-ok-* pasakytą ypatybę.

Nagrinėjami žodžiai priklauso tai pačiai darybos kategorijai, bendra kategorijos darybos reikšmė gali būti nusakoma taip: 'toks, kuris žymi neapibrėžtą pamatiniu žodžiu pasakytos ypatybės kiekį'.

Abiejų darybos potipių vediniai skiriami pagal ypatybės kiekio laipsnį į žyminčius kiek mažesnę ir į žyminčius kiek didesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu. Visiems vediniams būdinga žymėti mažesnę ypatybės kiekį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu (91 %). Mažesnės ypatybės kiekis turi skirtingų atspalvių. Priešdėlio *po-* vedinių darybos reikšmių santykis pateikiamas 1 lentelėje.

1LENTELĖ. Neapibrėžtą ypatybės kiekį žyminčių priešdėlio *po-* vedinių darybos reikšmių santykis

Tipas	Potipis	Mažesnis ypatybės kiekis			Didesnis ypatybės kiekis	Dvi darybos reikšmės
		Vidutinis	Mažiau nei vidutinis	Artimas		
<i>PO-</i> (214 žodžių)	<i>póbrangis</i> (174 žodžiai)	70 %	20 %	2 %	3 %	5 %
	<i>póbrangus</i> (40 žodžių)	62 %	26 %	–	9 %	3 %

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Ambraška Jurgis, Žiugžda Juozas 1946: *Lietuvių kalbos gramatika* 1. Stuttgarte.

Ambrazas Saulius 1993: *Daiktavardžių darybos raida* 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Ambrazas Saulius 2008: Lietuvių kalbos būdvardžių darybos tyrimai. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 99–127.

Ambrazas Saulius 2011: *Būdvardžių darybos raida*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas, vyr. red. Stasys Keinys. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011. Prieiga internete: <http://dz.lki.lt>.

DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Antrasis pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

Gaivenis Kazimieras, Keinys Stasys 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.

Gudavičius Aloyzas 1994: *Leksinė semantika (Vienetai. Ryšiai. Struktūros)*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.

Jakaitienė Evalda, Laigonaitė Adelė, Paulauskienė Aldona 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslas.

LKA I – *Lietuvių kalbos atlasas 1: Leksika*. Ats. red. Kazys Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1977.

LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika 1*. Vilnius: Mintis, 1965.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*: elektroninis variantas. Redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. Prieiga internete: www.lkz.lt.

Miliūnaitė Rita 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Otrębski Jan 1956: *Gramatyka języka litewskiego 3*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Paulauskienė Aldona 1983: *Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža*. Kaunas: Šviesa.

Paulauskienė Aldona 2006: *Lietuvių kalbos morfologijos pagrindai*. Kaunas: Technologija.

Pikčilingis Juozas 1988: *Sinonimika. Kalbos figūros*: fakultatyvinis kursas XI klasei. Kaunas: Šviesa.

Skardžius Pranas 1934: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių kalbos institutas.

Stundžia Bonifacas 1995: *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistema*. Vilnius: Petro ofsetas.

Tamulionienė Aurelija 2010: Ne visai pilną ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai (*paaukštys* tipo). – *Acta Linguistica Lithuanica* 62–63, 82–96.

Tamulionienė Aurelija 2011: Retas nepilną ypatybės kiekį žyminčių būdvardžių darybos tipas: PĀJUODIS ir PASAŪSIS. – *Lietuvių kalba*. Prieiga internete: <http://www.lietviukalba.lt/index.php?id=181>.

Urbutis Vincas 2009: *Žodžių darybos teorija*. Antrasis leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Valeckienė Adelė 1961: Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos būdvardžių laipsniai ir jų reikšmės. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 49.

Vaskelienė Jolanta 2000: *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Župerka Kazimieras 1997: *Stilistika*: mokomoji knyga. Šiauliai: Šiaulių universitetas.

Neapibrėžtą ypatybės kiekį žymintys būdvardžiai:
priešdėlio *po-* vedinių daryba

Adjectives denoting an indefinite amount of peculiarity: formation of derivatives with the suffix *po-*

SUMMARY

The article analyses the formation of adjectives denoting an indefinite amount of peculiarity, i.e. the derivatives with the suffix *po-*. The research object is the adjectives denoting an indefinite amount of peculiarity, which are listed in the academic electronic „Dictionary of the Lithuanian Language“ (LKŽ). The article groups the overall material by formation types and sub-types. Individual parts of the article specify the base words from which the adjectives under analysis are formed and analyse the derivational meaning of each of them.

Įteikta 2013 m. kovo 15 d.

AURELIJA TAMULIONIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

aurelijatamulioniene@mruni.eu